

OSMANLI ÖNCESİNDE ALTIN ORDA DEVLETİ DIŞ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE FOREIGN RELATIONS OF THE GOLDEN HORDE STATE IN THE PRE-OTTOMAN PERIOD

ОЦЕНКА ВНЕШНИХ ОТНОШЕНИЙ РОСУДАРСТВА ЗОЛОТОЙ ОРДЫ В ПРЕД-ОТТОМАНСКИЙ ПЕРИОД

Önder GÜLER *

ÖZ

1220’li yıllardan sonra Asya ve Ön Asya’yı sarsan Moğol istilasının ortaya çıkardığı yeni siyasi oluşumlardan biri de Altın Orda İmparatorluğudur. Volga kıyılarındaki Bulgar Türklerini, Güney Rusya bozkırlarındaki Kıpçakları, Hazarları, Slavları, Harezm, Hazar bölgesindeki vilayetler ve Kafkas memleketleri de dahil olmak üzere kurulan bu büyük imparatorluğun başında, Cengiz’in torunu ve Cuci’nin oğlu Batu Han bulunuyordu. Nitekim 1257’de tahta Batu Han’ın kardeşi Berke Han geçecek ve İslamiyet’i kabul ederek, bu anlamda Altın Orda Devleti’ne katkı sağlayan hem siyasi hem ekonomik olarak önemli ittifaklar yapacaktı. Ayrıca bir taraftan Çağatay prensleriyle diğer taraftan da İlhanlı hükümdarı Hülagü ile uzun mücadelelere girişecek, diğer taraftan da İran Moğolları ile Suriye’de ağır bir mücadele halinde bulunan Mısır-Suriye Memluk imparatorluğu ile, Sultan Baybars zamanından başlayarak, diplomatik münasebetler kuracaktı. Bu bakımdan biz de bu çalışmamızda Altın Orda Devleti’nin devletleşme sürecinde ortaya koyduğu diplomatik bazı ilişkileri inceleye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Altın Orda, Ruslar, Memlûklular, Selçuklular, Bizans.

ABSTRACT

One of the new political formations of the Mongol invasion jarring Asia and Asia Minor with the 1220s is the Golden Horde Empire. Batu Khan, the grandchild of Chingiz and the son of Cuci, was at the forefront of this great empire, including the Bulgarian Turks on the shores of the Volga, the Kipchaks, Khazars, Slavs, Harezm in the southern Russian steppes, provinces in the Caspian region and Caucasian countries. As a matter of fact, in 1257, Batu Khan's brother Berke Khan

* Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi ABD. ELAZIĞ

(guleronder100@gmail.com)

DOI: 10.17498/kdeniz.360930

would pass the board, accepting Islam and making important alliances, both politically and economically, contributing to the Golden Horde in this sense. In addition to the Chagatay princes on one side and the Ilkhanid ruler Hülagü on the other side, the other side would establish diplomatic relations starting from the time of Sultan Baybars with the Egyptian-Syrian Mamluk empire, which was in a serious struggle with the Iranian Mongols in Syria. From this point of view, we also try to examine some of the diplomatic relations that the Golden Horde State revealed in the process of nationalization.

Key words: Golden Horde, Russians, Mamluks, Seljuks, Byzantine.

АННОТАЦИЯ

Одной из новых политических образований монгольского нашествия, которые мешают Азии и Малой Азии с 1220-х годов, является Империя Золотой Орды. Бату-хан, внук Ченгиза и сын Кучи, был на переднем крае этой великой империи, в том числе болгарских турок на берегах Волги, кипчаков, хазар, славян, харемов в южных российских степях, провинций в Каспийского региона и стран Кавказа. На самом деле, в 1257 году брат Бату-хана Берке-хана будет принимать совет, принимать ислам и делать важные союзы, как политически, так и экономически, внося свой вклад в Золотую Орду в этом смысле. В дополнение к Чагатайским князьям с одной стороны и правителю Ильханиды Хюлагу, с другой стороны, другая сторона установит дипломатические отношения, начиная со времен Султана Байбарса с египетско-сирийской мамлюкской империей, которая находится в серьезной борьбе с иранским Монголом в Сирии. С этой точки зрения мы также попытаемся изучить некоторые из дипломатических отношений, которые государство Золотой Орды раскрыло в процессе национализации.

Ключевые слова: Золотая Орда, русские, мамлюки, сельджуки, византийцы.

XIII. Yüzyılda Asya ve Ön Asya'yı sarsan Moğol istilasının ortaya çıkardığı yeni siyasi oluşumlardan biri de Altın Orda İmparatorluğudur. Volga kıyılarındaki Bulgar Türklerini, Güney Rusya bozkırlarındaki Kıpçakları, Hazarları, Slavları ve daha başka kavimleri hakimiyetleri altına alarak, Harezm, Hazar bölgesindeki vilayetler ve Kafkas memleketleri de dahil olmak üzere kurulan bu büyük imparatorluğun başında, Cengiz'in torunu ve Cuci'nin oğlu Batu Han bulunuyordu. Cengiz Han öldükten sonra Çu ve Talas arasındaki bozkırların batı tarafı onun hakimiyeti altında kalmıştı (Köprülü, 1941: 397). Nitekim Altın Orda Devleti'nin geniş sınırlara ulaşım, üç yüz yıla yakın bu coğrafyalarda hakimiyet kurmalarında, onların bir Moğol sülalesinden gelmesi ve Moğolların sahip olduğu fetih politikaları tabii ki bu anlamda çok etkili olmuştur. Bu maksatla önce Moğolların yaptıkları askeri seferlerin, Altın Orda Devleti'nin ortaya çıkmasına verdiği katkıları ortaya koymaya çalışalım.

Zaten sonrasında 1257’de tahta Batu Han’ın kardeşi Berke Han geçecek ve İslamiyet’i kabul ederek, bu anlamda Altın Orda Devleti’ne katkı sağlayan hem siyasi hem ekonomik olarak önemli ittifaklar yapacaktı. Ayrıca bir taraftan Çağatay prensleriyle diğer taraftan da İran Moğol devletinin kurucusu olan Hülagü ile uzun ve kanlı harplere girişip, diğer taraftan İran Moğolları ile Suriye’de ağır bir mücadele halinde bulunan Mısır-Suriye Memluk imparatorluğu ile, Sultan Baybars zamanından başlayarak, diplomatik münasebetler kuracaktı. Nitekim Berke’den sonra yerine geçen Mengü Timur’un son zamanında ise, Altın Orda, artık Büyük Han’la alâkasını keserek tamamıyla müstakil bir devlet halini alacaktı (Köprülü, 1941: 397).

Aslında Moğolların ilk akınlarını 1220 yıllarında keşif amaçlı yaptıkları ve sonrasındaki akınların ise işgal ve fetih amaçları taşıdığı birçok kaynaklarda belirtilmektedir (Vernadskiy, 1939: 526). Nitekim Bizans kaynaklarında da 1240-1250’lerde Doğu’dan Batı’ya doğru göç eden güçlü ve kalabalık bir grubun olduğu ve bu göç gruplarının Cengiz Han olarak bilinen ve Büyük Han unvan’ı alan Temüçin Han’ın torunu Batu’nun askerlerinin günümüzdeki Rusya’nın Avrupa’daki topraklarına doğru akın ettikleri belirtilmektedir (Vasiliev, 2015: 596).

Bu akınlar doğrutusunda 1237 yılında Batu’nun ordusu Voronej nehri kıyısında Ryazan Knezi’ni mağlup ederek, sonrasında Büyük Vladimir Knezi Yuriy’i bozguna uğrattı. Hemen devamında Batu ve onun ordusu Moskova, Vladimir ve diğer şehirleri tahrip ederek, Suzdal, Rostov, Tver knezlerini ele geçirdi. Böylece Novgorod hariç, bu knezlerin tamamı küçük şehirlere parçalanarak, Kuzey-Batı Rus toprakları Moğolların idaresine geçmiş oldu. Nitekim birbirleriyle sürekli mücadele halinde olan Rus Knezleri ortak düşmana karşı bu sefer de bir birlik oluşturamamışlardı. Diğer taraftan Batu Han’ın Novgorod’u ele geçirememesinin en önemli asıl sebebi, Novgorod topraklarını güney-batıdan koruyan bataklıkların bulunması ve yaklaşan ilkbahar mevsimiydi (Kamalov, 2009: 78-79). Fakat bu faaliyetlerin hemen sonrasında Don bozkırlarında dinlenen Batu, 1239 yılında tekrar Rus topraklarına döndü ve Çernigov ile Pereyaslavl şehirlerini idaresi altına alarak, Donets havzası yani Don nehri ve çevresini hakimiyeti altına almışlardı (Öztürk, 2004: 130, 155; Kamalov, 2009: 79). Dolayısıyla 1240 yılında Kiev’i ele geçirerek, hemen sonrasında Karpatları geçip Bohemya’ya kadar vardılar (Vasiliev, 2015: 596-97). Böylece Batu Han’ın ele geçirdiği bütün bu Rus toprakları Altın Orda’ya bağlanmış oldu. Ruslarla Moğollar arasındaki bu mücadeleyi, savaştan ziyade tek taraflı fetih faaliyeti olarak nitelendirmek mümkündür (Kamalov, 2009: 78-79). Ayrıca bu Moğol akınları devam ederken, diğer bir Moğol grubu da daha güneye bir rota çizerek, Erzurum dahil bütün Ermenistan’ı, Konya Sultanlığını ve Trabzon İmparatorluğunu tehdit ederek, Anadolu’yu işgal etmişlerdi (Vasiliev, 2015: 596-597). Yine dikkat çeken hususlardan biri de Anadolu ve çevresi üzerinde yapılan işgaller hariç, Rus coğrafyaları üzerindeki bu askeri faaliyetlerin herhangi bir antlaşma imzalanmadan sona ermesidir. Nitekim Rus knezleri artık Altın Orda Devleti’nin vassalı olmuş, knezler de siyasi ve ekonomik olarak Altın Orda hanlarına bağlanmışlardı. Bu durum yaklaşık üç asır boyunca

böyle devam edecekti. Batu Han, Rus Knezliklerini ele geçirdikten sonra, Rus Knezlerini her birine kendi knezliklerinde hüküm sürme hakkı tanımış ve bu hakkı da yarlıklarla resmi hale getirmiştir. Vladimir knezliğinin, Rus knezlikleri arasındaki merkezi ve en “Büyük Knezlik” statüsü, Altın Orda hanlarınca devam ettirilmiş ve bu knezlik içinde yarlıklar verilmişti. Böylece Altın Orda Devleti tarafından, Rus topraklarına asker temini ve vergi toplamak için baskakların gönderilmesiyle de vassallık resmen başlamıştı. Nitekim 1243-1252 yılları arasında Ruslar hiçbir sorun çıkartmadan Altın Orda’ya karşı yükümlülüklerini yerine getirdiler. Ancak Batu Han’ın yerine geçen Berke Han döneminde Rus Knezliklerinde Altın Orda karşıtı ayaklanmalar meydana gelmiş ve Berke Han, Rus knezlikleri ile olan ilişkileri tekrar gündemine almıştı (Kamalov, 2009: 78-79).

Nitekim Berke Han zamanına geldiğinde ise, Altın Orda hükümeti, Batu Han döneminde yapılan nüfus sayımından sonra Rus Knezlikleri’nde ikinci bir sayım daha yaptı. 1257 yılında Ryazan ve Suzdal Knezliklerinde sayım yapan Berke Han’ın adamları, o zamana kadar vergi ödemeyen Novgorod Knezliğinde de sayım yapmak isteyince, Novgorod halkı ayaklandı. Nitekim Knez Alexandr Nevskiy ayaklanmayı bastırarak sayım yapıldı. Sayım yapan görevliler 1259 yılında başkent Saray’a döndüler. Böylece Novgorod Knezliği de barış yoluyla Altın Orda hakimiyetini kabul etti ve vergi ödemeye başladı. Ve Berke Han’dan sonra 45 yıl içinde sırasıyla Mengü Timur, Tuda Mengü, Tulabuga ve Tokta Han hüküm sürdüler. En son olarak tahta Özbek Han çıktı. Han 30 yaşındayken yani 1312 yılında Altın Orda devleti tahtına geçti. Tabii ki, bu Özbek Han devri makalemizin zaman ve dönem olarak dışına çıksa da Altın Orda Devleti ile Ruslar arasındaki ilişkileri ortaya koymak ve anlaşılmasını daha kolay bir hale getirmek için bu zaman aralığına girmek zorundayız. Ve Özbek Han tahta çıktığı sıralarda Tver ve Moskova Knezleri birbirleriyle savaş içindeydiler. Bu bakımdan yeni Han’ı kutlamak, itaatini bildirmek ve Moskova Knezi’ni şikâyet etmek için Tver Knezi Mihail, Saray şehrine geldi ve burada iki yıl kaldı (Fahredden, 2003: 51).

Ardından Knez Mihail, durumu Özbek Han’a bildirerek, Yuriy’in derhal Saray’a gelmesini emretti. Han’ın yanına gelen Knez Yuriy, Saray’da ve Han’a karşı yaptığı bazı siyasi çalışmalar neticesinde Knez Yuriy, Özbek Han’ın kız kardeşi Konçaka ile evlenerek Özbek Han’ı tamamen kendi tarafına çekmeyi başardı. Daha sonra Özbek Han, askeri bir birliği Moskova Knezi Yuriyle birlikte Vladimir şehrine gönderdi ve Tver Knezi Mihail’e verilen yarlık elinden alındı. Bunu haber alan Mihail, Saray’dan dönen Yuriy ve askerlerini mağlup etti. Sonuç olarak, Mihail ve Yuriy knezleri arasındaki bu kavga Mihail’in idam edilmesine kadar devam etti ve halk Altın Orda karşıtı eylem ve Özbek Han’ın yakın çevresindeki komutanlardan olan Şafkal başkanlığındaki birliğin Rus halkına zorla İslamiyet’i kabul ettireceğine dair söylentilerin çıkmasından dolayı Tver halkı, Şafkal ve beraberindeki birliği katletti. Bununla da kalmayan halk, Tver’de Müslüman olan tüm meslek sahiplerini ve tüccarları da kılıçtan geçirdi. Özbek Han zamanında Altın Orda Devleti, belki de en iyi dönemini yaşamıştır. Ancak her ne kadar Özbek Han, Moskova ile Tver knezlikleri arasında denge politikası izlemeye

çalıştıysa da, Moskova'nın güçlenmesini ve Rus knezleri arasında liderlik rolünü üstlenmesini engelleyememişti. Bunun ötesinde Moskova knezliği artık kendi gücünün farkına da varmış idi (Kamalov, 2009: 91-92). Bu bağlamda Altın Orda ile Rusya arasındaki ilişkiler şu esaslara göre kendini göstermişti;

- Rus Prensleri bağılıklarını göstermek için Saray'a gitmek ve Büyük Han'a bağılılığı bildirmek mecburiyetinde idiler.

- Ruslar, Han'a muayyen bir vergi verecek ve aynı zamanda *kan vergisi* ile mükellef olacaklardı.

- Hanın rızası olmadan, hiçbir prens, prenslik makamını işgal edemez, hiçbir prens harbe giremezdi.

Buna karşılık Han, Rusların kahramanlıklarını takdir ediyordu. Rus kiliseleri serbest bırakılıyor ve bunlara karşı hürmetkar ve müsamahalı davranılıyordu. Kültür serbestliğinde hiçbir sıkıntı yaşatılmazken, siyasi ve içtimai oluşumlar aynen ifa ediliyordu (Bi, 2011: 694-695).

Nitekim Altın Orda İmparatorluğu'nun kurucusu Batu hanın vefatıyla 1257 yılında başa geçen Berke Han Müslümanlığı kabul eden ilk Altın Orda hanı oldu (Gürün, 1984: 528-29). Ve dolayısıyla Deşt-i Kıpçak ili onun idaresine girdikten sonra burada İslamiyet hızla yayıldı (Hacı, 2009: 45). Özellikle Altın Orda Han'ı Berke Han İslamiyet'i kabul ettikten sonra konjonktürel olarak din bağı anlamında büyük atılımlar yapacak ve bu din bağı, sahip olacağı ittifaklarda büyük bir rol oynayacaktı. Özellikle de İlhanlı Han'ı Hülagü'ye karşı olan ilk ittifak din bazlı gerçekleşen bir ittifaktır. Bu maksatla din bağı Altın Orda Devleti'nin dış ilişkilerini şekillendiren önemli bir etken olacaktır (Yiğit, 2008: 142).

Nitekim üzerinde değerlendirmesini yapmaya çalıştığımız bu coğrafyanın geneline baktığımızda; XIII. asrın başlangıcında Akdeniz'in doğu kısmında başlıca dört devletin yani Bizans, Latin, Selçuklular ve Mısır Eyyübilileri'nin siyasi kuvvetlerinin çarpıştığını görüyoruz. Fakat mevcut olan bu münasebet sistemi 13. yüzyılda değişti ve IV. Haçlılar ordusu İstanbul'u zapt ederek burada Latin İmparatorluğunu kurdu. Böylece eski Bizans imparatorluğu, İznik ve Trabzon imparatorlukları adıyla maruf olan iki küçük parçadan ibaret kaldı. Ancak 1261 tarihinde Mihael Paleolog, Latinleri İstanbul'dan göndererek, eskisinden çok daha zayıf olsa da Bizans imparatorluğunu yeniden ihya etti (Lemerle, 1994: 117-119). Tabii bu arada Berke Han ile İlhanlı Sultanı Hülagü Kafkasya'da mücadele içindeydiler. Hülagü'nün İran ve Suriye seferlerine, Berke Han'ın yolladığı kuvvetler de iştirak etmişlerdi. Hülagü'nün bölgeyi ele geçirmek için yaptığı savaşlar sona erince, Hülagü Cengiz yasalarına karşı gelerek burasının kendisine ait olduğunu iddia etmişti. Dolayısıyla Azerbaycan'dan dolayı, Berke Han ile arası açıldı (Çelik ve Güler, 2010: 142-143). Bu bakımdan meseleyi biraz daha detaylandırarak olursak; Berke Han döneminde, Cengiz oğulları birbirleriyle yoğun mücadele içindeydiler. Berke Han kendi hakimiyet süresi içinde, Kubilay ile Arık Böge arasındaki Büyük Kağanlık mücadelesinde Arık Böge'yi destekledi. Bu mücadelede Kubilay galip çıkınca, Berke'nin Büyük Kağanla ilgisi tamamen kesildi. Berke, bundan sonra, Harezmi işgal eden Çağatay Han'ı, Algu ile bozuştı.

Bu dönemde her ne kadar Harezm tam manasıyla Altın Orda ülkesine dâhil görülmemekteyse de burası Berke Han'a bağlı olarak kabul edilmekteydi. Algu Han, burasını Çağatay hanlığına bağladığı gibi, bir süre sonra yani 1266 yılından önce, Otrar şehrini de zapt etti. Bu sırada Kafkasya'da Hülagü'ya gönderdiği askeri birlik ve sonrasında ortaya çıkan meselelerle meşgul olduğundan dolayı, Berke Han bu işgale karşı bir şey yapamadı (Gürün, 1984: 529). Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Hülagü'nun İran ve Suriye seferine Berke Han'ın yolladığı kuvvetler de iştirak etmişlerdi. Hülagü'nun bölgeyi ele geçirmek için yaptığı savaşlar sona erince de Azerbaycan meselesinden dolayı, Berke Han ile arası açıldı. Çünkü burası Hülagü'ya aitti. Ancak Berke Han'da bu zengin bölgeyi kendisine almak istiyor, bunu Hülagü'ya yardım için kuvvet göndermiş olmasının bir karşılığı sayıyordu. Bu anlaşmazlık daha sonra bir savaşa dönüştü. İlk savaşın 1263/64 yıllarında olduğunu ve Hülagü kuvvetlerinin tam bir bozguna uğradıkları belirtilmektedir. Hülagü 1265 yılında ölünce yerine geçen Abaka Han'ın, Berke Han'a karşı, daha anlayışlı ve uysal davrandığı; Tebriz'de bir camii ve bir dökümhane yaptırmasına izin vermesinden anlaşılmaktadır (Tiesenhausen, 1941: 249-255). Aslında İlhanlılar ile Altın Orda Devletleri arasındaki bu arazi anlaşmazlığı, Altın Orda Devleti'ni Memluklara yaklaştırmıştı. Bu maksatla Memluk Devleti ile Altın Orda'nın ittifak olmasındaki sebeplerin başında Hülegü'nün putperest olması yani din faktörü ve kendilerinin ise Müslüman olması önemli bir sebep iken, bu arazi meselesi de İlhanlıları Avrupa devletleriyle ittifak kurmaya zorlarken, Altın Orda Devleti'ni de Memluk Devleti ile ittifak etmeye zorunlu kılmıştı (Yiğit, 2008: 142). Ancak bir süre sonra, bu iki devletin yani Altın Orda ile İlhanlıların arası açıldı ve savaş yeniden başladı. Berke Han kuvvetli bir ordu ile Azerbaycan'a doğru hareket ettiği esnada öldüğünden dolayı askerleri geri çekildi. Berke Han'ın, İlhanlılarla olan mücadelesi, Altın Orda ile Mısır Memluk Sultanlığı arasında bir yakınlaşma doğurdu. Berke Han'ın Hülagü ile arası bozulur bozulmaz, Altın Orda Han'ı tarafından, Hülagü ordusundaki kuvvetlerin Memluk devletine gitmeleri emrini verdiği rivayet edilmektedir (Gürün, 1984: 529).

İran'da devlet kuran İlhan'lı Moğol sülalesi ile o çağdaki İslam âleminin rehberi olan Mısır arasında cereyan eden savaşlarda İslamiyet'i kabul eden Müslüman Berke, Mısır'ın tarafını tuttu. Berke ve Baybars karşılıklı birbirine elçiler gönderdiler. Özellikle bu iyi ilişkiler Berke Han'ın Baybars'a kızını vermesiyle daha da pekişti (Tiesenhausen, 1941: 156). Öte yandan İlhanlı hükümdarı Hülagü, 1221-1223 seferlerinde Cuci nesline ait ulusun sahalarını işgal ettiği için, Berke ve varisleri bunu tecavüz saydılar. Bu suretle Altın Orda ile, varlıkları için mücadele eden Memluklar arasında menfaat birliği meydana geldi. Yine Cengiz'in akrabaları arasında diğer bir sahada da savaş çıktı. Orta Asya'da Çağatay'ın torunu Algu, iktidarı elde etmek için Berke'ye karşı çıktı. Altın Orda da Nogay'ın ayaklanmasına rağmen ilk yüz elli yıl içinde nispi bir sükûnet hüküm sürdü. Berke Han, İlhan Abaka'ya karşı yaptığı savaşta öldükten sonra halefi Mengü Timur, Abaka'nın küçük kardeşi ve isim adaşı İranlı Mengü Timur'e karşı savaşı devam ettirdi (Yuvalı, 1994: 97-98).

Yukarıda ifade ettiğimiz menfaat birliği, iki kardeş devlet arasında; Bağdat'a başta olmak üzere Halep ve Şam gibi önemli İslam şehirlerinin Hülagü tarafından yağma ve tahrip edilmesi ve Hülagü'nun Abbasi Halifeliğine karşı tutumlarından dolayı (Cameron, 2015: 65) Berke Han, Hülagü'ya karşı düşman olmuş ve kısa zamanda bu mücadele yeni gelişmelere sebep olmuştu. Bu yüzden Ayn Calut savaşında Moğolları yenen Memluk Sultanı ile müşterek düşman kabul ettiği Hülagü'ya karşı bir anlaşma dahi yapmıştı. Bu iki devlete, topraklarının büyük bir kısmı Moğollar tarafından işgal edilen Türkiye Selçukları Sultanı II. İzzeddin Keykavus da katılacaktır. Bu üçlü ittifak cephesi, Bizans imparatoru Mihael'i de bu ittifak'a katmaya çalışmışsa da topraklarına komşu olan Hülagü'dan çekinen imparator böyle bir anlaşma yerine geleneksel Bizans politikasına da uygun olarak her iki tarafla da iyi geçinme yolunu tercih etmiştir (Şeşen, 2009: 161-62).

Ayrıca Altın Orda Devleti ile Memluk Sultanlığı birbirinden uzak olmasına karşın, aynı dine inanmış olmaları, her ikisinin de Hülagü ile savaş halinde bulunması bu iki devleti birbirine daha da yaklaştırmaktaydı. Aralarındaki dostane ilişkileri Bizans İmparatorluğu'nun aracılığıyla sürdürmüşlerdir. Bu doğrultuda Berke han'ın Müslüman olması Memluklu Sultanlığını memnun etmişti. Çünkü Mısır sınırına kadar gelen, İslam ülkelerini tehdit altında tutan bir hükümdarın en yakın akrabası Müslüman olmuş ve ona karşı kendileri ile ittifak kurmak istemişti. Bu ilişkileri devam ettirmek maksadıyla Sultan, 1263 yılında bir elçilik heyeti hazırlayarak Berke han'a göndermişti (Tiesenhansen, 1941: 251-252).

Nitekim aradaki bazı engellere rağmen bu elçilerin gidip gelmesi devam etmiş, hatta müşterek düşmanları Hülagü'ya karşı birlikte hareket etmek için birtakım politik davranışlarda bulunmuşlardır. Fakat Altın Orda ile Memluklar arasındaki ittifak iki tarafında çok arzu etmesine rağmen, fiilen gerçekleşmemiştir. Sadece 1263 yılında Hülagü ile Berke'nin arası açılınca, Hülagü'nun hizmetinde bulunan Altın Orda askerleri ihanetle suçlanmış olduklarından, onlardan bazıları Hülagü'nun emri ile yakalanıp öldürülmüşlerdir. Bu olay üzerine Berke Han onlara gönderdiği haberde, eğer Kafkasya'ya kaçamazlarsa Memluk Sultanlığına sığınmalarını bildirmişti. Memluk ülkesine sığınan Berke han taraftarı askerler daha sonra Müslüman olmuşlar ve mısır ordusunda dahi görev almışlardır. Aslında Memluk askerleri umumiyetle Kıpçaklardan oluştuğu için normal sayılabilir (Yuvalı, 1994: 98).

Diğer taraftan Berke Han'ın arzusu üzerine Memluk Sultanı Baybars, Fırat boylarına bazı akınlar yapmış ise de Hülagü'nun Anadolu üzerindeki baskılarına engel olamadığı gibi (Yuvalı, 1994: 98), Berke ve Baybars'a dost ve müttefik olan II. İzzeddin Keykavus da tahtını kaybederek Bizans'a sığınmak zorunda kaldı. Bizans imparatoru hayali bir bahane ile sultanı tutuklatmış, adamlarından bazılarının da öldürtmüştür (Orkun, 1946: 129-30). Nitekim aynı imparator boğazları kapatmak suretiyle Suriye, Mısır ve Anadolu'daki köle pazarlarına köle getirilmesine engel olmaya çalışarak, ambargo koydurma yoluna gitmiştir (Akdağ, 1974: 434).

Ayrıca kısa bir süre sonra Sultan II. İzzeddin Keykavus serbest bırakıldığı gibi Karadeniz ve boğaz ticareti de yeniden canlanmıştır. Memluk Devleti; Kıpçaklar, Karadeniz'in kuzeyi ve Kafkasya kökenli kölelerden oluşan orduya dayandığı için Karadeniz ve boğaz ticareti büyük önem taşıyordu (Yuvalı, 1994: 98-99). Ve tüm bu gelişmelere rağmen Berke-Baybars dostluğu karşılıklı iyi niyet yazışmaları ve hediyeleşmelerinden öte gidememiştir (Tiesenhausen, 1941: 123-25). Fakat görünen ya da olması istenen tablo şudur ki, Memluk devleti 1260 yılında Ayn Calut savaşında İlhanlıları ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Ve bu Mısır Müslüman devletinin kuruluşundan başlamak suretiyle Güney Rusya'da yaşayan birçok Türk, Mısır'a göç etmişti. Bu maksatla Mısır Memluk devleti ile Altın Orda arasında bir ittifakın olması beklenmekteydi. Ayrıca yukarıda da bahsettiğimiz Hülagü'ya karşı bu iki devletin yan yana gelmesi meselesi ancak deniz yolu ile ilişki kurmaları sonucunu ortaya çıkarmıştı. Ve bu yol üzerinde bulunan Bizans İmparatorluğu, bu ilişkinin kilit noktasını oluşturmaktaydı. Bu maksatla Güney Rusya'da hakimiyet kuran Altın Orda ile Memluk devletinin yakınlaşması kaçınılmaz bir hal almıştı. Ayrıca İstanbul o dönemde de Doğu Avrupa için önemli bir merkezdi. Fakat Bizans imparatoru VIII. Mihael'in, Anadolu Selçuklu Devleti üzerinde baskı unsuru olarak, İlhanlılar ile iyi ilişkiler kurması, böyle bir yakınlaşmaya engel olmuştu (Baştav, 1989: 5).

Bütün bu büyük siyaset oyunları arasında Kıpçak birçok devletin ilgisini çekti. Bizans ve bilhassa Mısır çok defa İlhanlılara karşı Kıpçak'ı tahrike çalıştılar. Bizans, boğazlar dolayısıyla önemli yer işgal ediyordu. Ortaçağ'da Avrupa'nın iki blok'unu teşkil eden devletler, kendi menfaatlerini ittifaklarla sistemli bir şekilde ayarlamaya çalışıyorlardı. 1270'de birinci blokta Fransa, Sicilya (Anju sülalesinden Şarl), Papalık ve Ceneviz vardı. Bunlar İlhanlılarla mektuplaştılar. Papa'nın hedefi, doğudaki küçük Hristiyan-şövalye devletlerini tehdit eden Mısır'a karşı bir denge kurmaya çalışmaktı. Macarlar da bu blok'a dahildi. İkinci blokta Ceneviz'e karşı Venedik, Kastilia, Mısır ve Kıpçak devletleri bulunuyordu. İki ateş arasında sıkışıp kalan Bizans hem Kıpçak'la hem de İlhanlılarla iyi geçinmeye çalışıyordu. Ve bu bakımdan Bizans imparatoru VIII. Mihail, her iki tarafa da haraç ödüyordu (Vernadskiy, 1939: 529- 534; Rasonry, 1988: 220-21).

Böylece Berke Handan sonra 1266 yılında tahta geçen Mengü Timur, 1271'de İstanbul'a da bir sefer düzenledi. Bizans imparatoru Laskaris, Altın Orda'nın ve Mısır Memluklarının kuvvetlenmesini istemiyor ve Hülagü devletini himayeye çalışıyordu. Cuci ailesiyle Memluk sultanları arasındaki anlaşmayı bozmaya çalışan İznik İmparatorluğu kurucusu Laskaris, iki taraf arasında elçi teati edilmesini engellemek istiyordu (Yakubovskiy, 2000: 45-46). Kafkasya üzerinde yaşanan tüm bu durumlardan sonra Bizans da Altın Orda ve İlhanlıların içinde bulunduğu bu karışık durumdan faydalanmalıydı (Spuler, 1987: 76-77). Nitekim VIII. Michael'in İstanbul'u Latinlerden aldığında imparatorluk; Asya'da Nikea (İznik) imparatorluğu, Avrupa'da ise, Trakya'dan ve Makedonya'nın bir kısmından ibaret kalmıştı (Lemerle, 1994: 98). Bu sebepten dolayı Asya'daki Nikea (İznik) İmparatorluğu, İran Moğolları ile dostça ilişkiler içindeydi. Çünkü bütün Küçük

Asya ve Kafkasya İlhanlı Hükümdarı Hülagü'nun hâkimiyeti altında olduğundan, Bizans imparatoru VIII. Michael bu hükümdar ile bir şekilde ilişki içerisine girmesi kaçınılmazdı. Ancak, VIII. Michael sulh yoluyla uzlaşmayı yeğleyerek, 1260 yılı sonbaharında İznik'te bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma Küçük Asya ve özellikle de Anadolu Selçuklularına karşı Hülagü'yü serbest bırakıyordu. 1261 Sonbaharında İlhanlılara bir Bizans sefaret heyeti gitti. Bu heyet reisinin İstanbul'da Pantokratör manastırı başpapazı (Archimandrit) Prinkips olması muhtemeldir. Elçilik heyetinin İlhanlılarla sıkı bir mukavele yaptığı belli ise de antlaşma gizli tutuldu; çünkü Bizans, Altın Orda ve Mısır ile eskisi gibi iyi ilişkiler kurmuş bulunuyordu (Spuler, 1987: 76-77).

Bu bakımdan Bizans İmparatoru VIII. Michael, 1261'de Cenevizlilerin yardımıyla Latinlerden geri aldığı İstanbul'u ve 1204 yılında yapılan dördüncü Haçlı seferlerinin, devleti üzerindeki zararlarını henüz toparlamaktaydı. Ayrıca sanat hazinelerinin Venedikliler tarafından talan edilmesi ve devletin mali imkânları alabildiğince yetersiz olması gibi birtakım sebeplerden dolayı; VIII. Michael'i kaybedilmiş toprakları yeniden fethetmek ve imparatorluktan geriye kalanları parçalamak için hazırlanmakta olan komşu egemenlere karşı –özellikle Balkanlar ve Sicilya için- bir ordu oluşturmaya başladı. İmparatorun küçülen devleti, jeopolitik konumu sayesinde hala önemli bir bölgesel güç olmayı sürdürüyordu. Hiç kimse onun izni olmaksızın Akdeniz'den Karadeniz'e geçemediği için, Akdeniz ülkeleri ile Avrupa'nın güneydoğu ülkeleri arasındaki ulaşım ve iletişimin tek anahtarıydı (Clot, 2005: 53). Ve bu dönemde Bizans için Kıpçak Moğolları ile de ticari ilişkiler kurmak gayet kârlı idi. İstanbul Boğazındaki politik ve ekonomik değişiklikler Bizans'tan geçen Kıpçak ve Mısır arasındaki deniz yolunu da açtı. Diğer taraftan Memlukların Kıpçak Sahrasıyla olan ticari münasebetlerinin kesilmesi ve Baybars'ın deniz yoluyla bu ticareti devam ettirebilmesi için Bizans ile ilişki içerisinde olması gerekiyordu (Özbek, 1999: 49; Ostrogorsky, 1981: 424). Aynı durum Altın Orda devleti için de geçerliydi ve bu sebepten ötüre de Bizans ile iyi ilişkiler içerisinde olması gerekiyordu. Nitekim İlhanlılar ile Altın Orda arasında İpek yolunun kontrolü üzerinde bir fikir ayrılığına düşüklerinde, o güzergahı dolaşan trafiğin bir kısmı, Aral denizi bölgesinden bozkır boyunca Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki limanlara yani Tana, Kefe ve Suğdak'a yönlendiriliyordu (Ciociltan, 2012: 34-36).

Ayrıca Berke'nin ölümünden kısa bir süre önce gönderdiği elçilik heyeti de VIII. Michael tarafından alıkonulunca, Baybars buna çok büyük bir tepki gösterdi. Bu tepkiler üzerine imparator taahhütte bulunarak elçileri salıverdi. Tüm bu yaşananların ardından İmparator VIII. Michael; Berke'nin vefatıyla tahta Mengü Timur çıktığı için elçileri alıkoyduğunu ve sultanla tüm ilişkilerinin barış içinde devam etmesini gerektiğini açıkladı (Holt, 1999: 162-63). Ayrıca yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bloklaşmaların bir sonucu olarak ilişkilerini daha iyi bir hale getirebilmek ve kısa bir zaman sonrada oluşacak olan Bulgarların her türlü Bizans aleyhtarı faaliyetlerini önlemek ve Moğollarla barışı güvence altına almak için evlilik ittifaklarını tercih etmiş ve İmparator kızı Euphrosyne'yi Altın Orda'nun

önemli komutanı ve Berke'nin yeğeni Nogay'a zevce olarak vermişti. Diğer kızını da İlhanlı hükümdar'ı Abaka'ya verdi (Grousset, 2006: 440; Şerif Baştav, 1984: 5; Ostroqorsky, 1981: 424; P.M. Holt, 1999: 163).

Tabii ki, konjonktürel gelişmeler içerisinde, İlhanlıların Memluk Sultanlığı ile çatışması ve Doğu Akdeniz'deki Müslüman engelini güçlendirmesi hem bizzat İpek yolunun ve hem de Hint okyanusundan Dicle ve Fırat yolu ile Suriye'ye ve Kilikya Ermenistan'ına kadar baharat yolunun Irak ucunun abluka altına alınmasına yol açmıştı. Bu maksatla İlhanlı hükümdarı Arghun, ticareti; Irak nehir yollarından, Basra Körfezini Ormuz, Tebriz ve Trabzon yoluyla Karadeniz'e bağlayan ve İran yoluyla da karayolu rotasına kaydırmak için Ceneviz tacirleriyle yakinen çalışmıştı. Dolayısıyla da Karadeniz bölgesi muhtemelen bütün tarihte ve özellikle de Ortaçağ'da ipek ve baharat yolları ile ticaret akışına bağlanmıştı (Ciociltan, 2012: 35-36).

Nitekim bu ilişkiler bir süre Altın Orda, Mısır ve Bizans arasında sorunsuz bir şekilde devam etti (Baştav, 1984: 5). Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus, Moğolları 1260 yılında, Ayn-ı Câlud da kesin bir yenilgi ve bozguna uğrattıktan sonra Mısır Türk-Memluklu Hükümdar'ı olan Baybars'ın yardımını sağlama yolunda birtakım çabalar sarf etti. Fakat olumlu bir sonuç alamadı. Bir süre sonra da artan Moğol baskısı karşısında 1262 yılında, aile bireyleri ve yakın emirleriyle birlikte Antalya'dan bir gemiye binerek İstanbul'a eski dostu İmparator VIII. Michael Paleologos'un yanına gidip Bizans'a sığındı. Bununla birlikte Keykâvus, Altın Orda hükümdarı Berke Han ile Memluklu sultan'ı Baybars'ın Moğollara karşı bir ittifak girişimlerinden faydalanmaya çalıştı. Fakat bu sıralarda, gelişen siyasi durum dolayısıyla İmparator VIII. Michael, 1262 yılında II. İzzeddin Keykâvus'u hapse attığı gibi, beraberindekilere de insanlık dışı davranışlarda bulundu (Sevim ve Merçil, 1995: 478). Kısa bir süre sonrada Berke Han, gerek imparatorun Selçuklu sultanına ve kendisine gösterdiği ve gerekse de Memluklu elçilerine karşı giriştiği düşmanca tavırları dolayısıyla 20 bin kişilik bir ordu ile Balkanlardaki Bizans memleketlerini istila etti. Bu sefer sonucunda İzzeddin Keykâvus ve ailesini hapisten kurtarıp ülkesine getirtti (Baypars, 1941: 32-33).

Nitekim Moğol İmparatorluğuna bağlı bir "İl" ya da vassalı olan Türkiye Selçukluları Devleti, batıdaki Moğol toprakları üzerinde söz sahibi olan Batu Han'ı zaman zaman koruyucu olarak görmüştü (Melville, 2009: 51). Nitekim Köseadağ savaşından sonra Selçuklu devlet adamları Baycu Noyan ile yaptıkları antlaşmayı yetersiz görmüş veya garanti altına alabilmek amacıyla Batu Han'a giderek yaptıkları antlaşmayı tasdik ettirmek suretiyle bağlılıklarını bildirmişlerdir. Böylece Moğol kumandanı Baycu Noyan'ın baskısından kurtulmayı düşünmüşlerdir. Bu maksat için, Şemseddin İsfahani'nin başkanlığında bir heyet ile birçok mücevherat ve kıymetli eşyalarla birlikte Batu Han'a gönderilmişlerdi (Cahen, 1968: 269-270). Tabii ki bu hediyelerden memnun olan Batu Han, Selçuklu Sultan'ı ile Baycu arasında yapılmış olan antlaşmanın onaylandığına dair bir yarlık (ferman) ile kılıç, yay, sadak ve elbise gibi hakimiyet alametleri göndermişti (Yuvalı, 1994: 107).

Aslında Selçuklu Devleti'nin Baycu ile yaptığı bu antlaşmayı yetersiz görerek, Batu Han'a tasdik ettirmesi olayı Moğolların Batı'daki temsilcisi Batu Han'ın Anadolu üzerinde tasarrufunun bir ifadesidir. Yine Güyük ile Batu arasındaki mücadelenin esas mihverini de yine geniş yetkilerle yani Batu'nun yetki sahasına müdahale ederek Anadolu, İran ve Azerbaycan'ın vergilerinin aracısız olarak Büyük Han'a ödenmesi söz konusu idi. Bu maksat için Batu'nun adı geçen yerlerde görevli olan memurlarının azledilerek yerine Güyük Han'ın yani Elcigidey'in tayini ile araları açılmış, bu yüzden savaş edebilecek bir pozisyona dahi gelmişlerdi. Bu olaylar sırasında Anadolu Selçuklu veziri Sahib-i Şemseddin İsfahani de Selçuklu Devleti'nin Moğollara yıllık olarak ödemekte olduğu vergiyi Emir-i Ariz Reşidüddin Ebu Bekr Cüveyni vasıtasıyla Elcigidey'e göndermişti (Yuvalı, 1994: 107).

Başta Türkiye Selçukluları Devleti olmak üzere, batıda Moğol hakimiyetini tanımış olan devletler, Batu Han'a İlhan yani Büyük Han'ın temsilcisi olarak şikâyet ve isteklerini bildirmişlerdi. 1256 yılından sonra ise Hülagü Batu'nun yerini almıştı. Böylece Altın Orda Devleti'nin Anadolu üzerindeki tasarruf hakkı İlhanlı Devleti'ne geçmiştir. Zira Türkiye Selçukluları Devlet adamları gerek iç ve gerekse dış politika ile ilgili meselelerin çözümü için artık Saray şehrine gitmemektedirler (Yuvalı, 1994: 110-11).

Nitekim XV. Yüzyılın ortasında Altın Orda dağılırken başka bir Müslüman devlet olan Osmanlılar süratle yükseliyorlardı. Osmanlılar, XIV. Yüzyılın ikinci yarısında Balkan yarımadasına sağlam bir şekilde ayak basmışlardı. Onların başarıları Moğol imparatorluğunun başlangıç döneminde Moğolların ki gibi güçlü askeri teşkilatları ve tehdit ettikleri kavimlerin dahili zayıflıkları ve aralarında birlik olmayışı ile izah edilebilir (Vernadsky, 2007: 360). Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin temellerinin atılması başlangıçta Altın Orda Devleti'ni etkileyecek gibi gözükse de aslında bu etki kendini şimdilik göstermeyecekti. Çünkü Osmanlı Devleti bu dönemde bölgede büyük bir tehlike olarak görülmediği için pek fazla hesaba katılmamıştı (Kafalı, 1976: 72). Fakat 1345 yılında Osmanlılar güneyde Çanakkale boğazını geçince, Mısır'a giden boğazlar yolu da kapanmış oldu. Dolayısıyla da Altın Orda için Bizans ve Balkanlar ile olan bağlar önemini kaybetti. Bu suretle Altın Orda Devleti cihan siyaseti alanından uzaklaştırıldı (Râsony, 1988: 223).

Aslında bu durum tam olarak bir uzaklaştırma değildi. Nitekim Altın Orda İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti, Ortaçağın en büyük iki devleti olarak nitelendirmek mümkündü. Osmanlı'nın gelişmeye ve genişlemeye başladığı bir dönemde Altın Orda İmparatorluğu artık tarih sahnesinden çekilmeye başlamıştı. Altın Orda İmparatorluğu tarih sahnesinden çekilirken de yerini adeta Osmanlı'ya bırakıyordu. Osmanlı öncesi Altın Orda askerlerinin Bizans ve Balkanlar üzerine seferlerde bulunmaları ve bu coğrafyadaki devletlere hâkimiyetlerini kabul ettirmeleri, Osmanlı'nın sonraki tarihlerde buraya yapacağı seferleri kolaylaştırmıştı. Her ne kadar Altın Orda İmparatorluğu; Osmanlı'nın yayılmasını, başta Doğu Avrupa coğrafyası olmak üzere kendi çıkar alanlarına müdahale olarak

algılamış olsa bile aslında Altın Orda ile Osmanlı'nın yanı sıra Timur gibi üçüncü bir gücün de hâkimiyet iddiasında bulunması, Altın Orda ile Osmanlı'yı kısa süreliğine de olsa müttefik yapmıştır (Kamalov- Mirgaliyev, 2008: 196-97).

KAYNAKÇA

AKDAĞ, Mustafa. (1974). **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1243-1453)**, C. 1, İstanbul: Cem Yayınları.

BAŞTAV Şerif. (1989). **Bizans İmparatorluğu Tarihi-Son Devir Osmanlı-Türk Münasebetleri- (1261-1461)**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

BAYPARS, Rukne'd-din. (1941). **Baypars Tarihi**, Çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, C. 2, İstanbul: Maarif Matbaası.

Bİ. Mahmut. (2011), **Kafkas Tarihi**, C. 2, Ankara: Berikan Yayınları.

CAHEN Claude. (1968). **Pre-Ottoman Turkey- A General Survey of The Material and Spiritual Culture and History (1071-1330)**, London- Englan: Sidgwick & Jackson Publisng.

CIOCILTAN, Virgil. (2012). **The Mongols and The Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries**, Boston-USA: Brill Publisng.

CLOT, Andre. (2005). **Kölelerin İmparatorluğu Memlukların Mısır'ı (1250-1517)**, Çev. Turhan İLGAZ, İstanbul: Epsilon Yayınları.

ÇELİK Aydın.- Güler, Önder. (2010). "Altın Orda İmparatorluğu", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C. 95, S. 188, (ss. 139-162), s. 142-143.

FAHREDDİN, Rizaeddin. (2003). **Altın Orda ve Kazan Hanları**, Çev. İlyas Kamalov, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

GROUSSET, Rene. (2006). **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul: Ötüken Yay.

GÜRÜN, Kamuran. (1984). **Türkler ve Türk Devletler Tarihi**, İstanbul: Bilge Yayınları.

HACI, Ötemiş. (2009). **Çengiz-Name**, Hazırlayan: İlyas Kamalov, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

HOLT, P. M. (1999). **Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu**, Çev. Özden Arıkan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

KAFALI, M. (1976). **Altın Orda Hanlığının Kuruluş Ve Yükseliş Devirleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.

KAMALOV, İlyas- Mirgaliyev, İlknur. (Kış 2008). "Altın Orda-Osmanlı Münasebetleri", **Akademik Bakış**, C. 2, S. 3, (ss. 187-198), s. 196-97. İstanbul.

KAMALOV, İlyas. (2009). **Altın Orda ve Rusya (Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi)**, İstanbul: Ötüken Yay.

KÖPRÜLÜ, Fuat. (1941). "Altın Orda'ya Ait Yeni Araştırmalar", **Belleten**, C. V, (ss. 397-436), s. 397, Ankara, TTK.

LEMERLE, Paul. (1994). **Bizans Tarihi**, Çev. Galip Üstün, İstanbul: İletişim Yayınları.

- MELVILLE, Charles. (2009). **Anatolia Under The Mongols, Byzantium to Turkey (1071-1453)**, Vol. 1, Cambridge- England: Cambridge University Press.
- ORKUN, Hüseyin Namık. (1946). **Türk Tarihi- III**, Ankara: Akba Kitabevi.
- OSTROGORSKY, George. (1981). **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK.
- ÖZBEK, Süleyman. (Mayıs 1999). “Türkiye Selçukluları- Memluk Münasebetleri (1250- 1277)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, S.2, (ss. 43-61), s. 49.
- ÖZTÜRK, Yücel. (2004). **Özü’den Tuna’ya Kazaklar-1**, İstanbul: Yeditepe Yay.
- RÂSONYI, Lazio. (1988). **Tarihte Türklük**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- SEVİM, Ali- Merçil, Erdoğan. (1995). **Selçuklu Devletleri Tarihi- Siyaset, Teşkilat ve Kültür-**, Ankara: TTK.
- SPULER, Bertold. (1987). **İran Moğolları**, Çev. Cemal Köprülü, Ankara: T.T.K.
- ŞEŞEN, Ramazan. (2009). **Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)**, İstanbul: İsar Vakfı Yayınları.
- TIESENHAUSEN, W. De, (1941). **Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler**, Çev. İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul: Maarif Matbaası.
- VASİLİEV, A. Alexander, (2015). **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Tevabil Alkaç, İstanbul: Alfa Yay.
- VERNADSKY George. (Şubat 1939). “Mikhail Paleolog Devrinde Altınordu, Mısır ve Bizans Devletleri Mütakabil Münasebetleri”, **Ülkü Halkevleri Dergisi**, XII/72, (ss. 525-534), s. 526, Ankara.
- VERNADSKY George. (2007). **Moğollar ve Ruslar**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Selenge Yayınları.
- YAKUBOVSKY, A. YU. (2000), **Altın Ordu ve Çöküşü**, Çev. Hasan Eren Çev, Ankara: T.T.K.
- YİĞİT, İsmail. (2008). **Memlukler (1250-1517)**, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- YUVALI, Abdulkadir. (1994). **İlhanlılar Tarihi-I**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.